

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

Матеріали
науково-практичної
конференції

**“Парадигма
творення в сучасній науці:
на шляху до інтегрованого
світогляду”**

Випуск 1

Острог – 2009

Огірко Р. С.,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА У СВІТЛІ КРЕАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті досліджено й переосмислено процеси секуляризації влади та особливостей взаємодії її з правом як особливим утвором людського суспільства з точки зору креаційної парадигми природи людини і людських спільнот та їх покликання в історії.

В статье исследуются и переосмысливаются процессы секуляризации власти и особенностей взаимодействия ее с правом как особенным образованием человеческого общества с точки зрения креационной парадигмы природы человека и человеческих сообществ и их призвания в истории.

Of the article is probed and rethinking processes of secularizing of power and features of co-operation of it with a right as special formation of human society from point of creationists' paradigm of nature of man and human associations and their calling in history.

Тема взаємодії ^{Бога} держави і права є наскрізною як для теорії держави і права, так і для окремих галузевих юридичних наук. Перш за все тому, що саме в цьому плані найяскравіше проявляються, осмислюються і актуалізуються в кожному державно-правовому чині сутність і призначення держави та права щодо людини і людських спільностей.

Є декілька основоположних емпіричних фактів, які розкривають основи логіки співвідношення держави і права, стверджуючи, по-перше, що право вимагає влади гранично потужної, суверенної, тобто влади державної. Саме в державі і через державу формулюються у відповідних юридичних формах конкретне позитивне право, яке за певних умов робить, наприклад, права людини реальними, гарантованими. З креаційної точки зору „право проголошує гідність людини, створеної на образ Божий, якій підпорядковані певні блага, як її власні; водночас право є вираженням неса-

модостатності людини, оскільки ці блага перебувають під загрозою, і тому їм потрібен правовий захист”¹. Цей захист потрібен саме тому, що права людини – це лише певний проект людини, її черговий історичний крок на шляху богоподібності через самообмеження свого егоїзму і самовдосконалення.

По-друге, влада є ніби супротивником, антиподом права. Дуже часто державна влада, яка повинна робити „право правом” – утверджувати його, є несумісною з правом, по суті, чужою йому, навіть ворожою.

В сучасній юридичній літературі цей парадокс пояснюється внутрішньою суперечністю влади, її іманентною якістю, коли вона перетворюється із необхідної управлінської частини єдиного соціального організму – людської спільності – в авторитарну самодостатню руйнівну силу². На нашу думку, цей набутий демонізм державної влади з’являється тоді, коли влада відступає від свого біблійного статусу, а її нелегітимність і узурпація, пов’язані безпосередньо з її абсолютизацією, криються в запереченні справжнього джерела влади – Бога.

В сучасній матеріалістичній дослідницькій парадигмі юридичної науки головною проблемою, яка впливає із названих емпіричних фактів взаємного, нерозривного і суперечливого співвідношення держави і права, є дилема – кому належить пріоритет, першість у співвідношення держави і права. Як правило, тут існують два головні підходи. Перший – етатистський, що виходить з пріоритету держави над правом. Тут право розглядається як продукт державної діяльності, як творчість держави, що прямо їй підпорядкована.

Другий підхід до співвідношення держави і права спирається на різні концепції школи природного права, прихильники якої виходять із принципу безумовного пріоритету права перед державою, обмеження держави правом³. Але ця остання наукова позиція можлива лише за умови метафізичного припущення, що у всесвіт закладений розумний світовий порядок – природне право. Без

¹ Йозеф Кардинал Гюфнер. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. – Львів, 2002. – С. 65.

² Див. Алексеев С.С. філософія права. – Москва, 1998. – С. 64-67.

³ Див. Общая теория государства и права. Учебное пособие. Под ред. В. В. Лазарева – Москва, 1996. – С. 78.

цього припущення фактичні дані нашого світу не дозволяють науковцям достатньо обґрунтувати справедливість чи несправедливість того чи іншого правого порядку⁴.

Інша можлива підстава природного права – антропологічна, яка криється в людській природі. Але якщо джерелом непорушного природного закону є людина як сукупність суспільних стосунків (це основна теза марксистської філософії природи людини), то чому саме людська природа є правовою основою суспільної організації, яка є первинною, оскільки визначає зміст суспільної природи людини – тавтологічне коло. Якщо ж природа людини як біологічної істоти є джерелом природного права, то звідки в неї це джерело?

З точки зору креаціоністського підходу джерелом розумного порядку і природи людини є трансцендентний Бог-Творець. Біблійне Одкровення по-різному тлумачилося в історії християнства, зокрема Отцями церкви і вченими-теологами. Так, св. Аврелій Августин вважав, що наш світ упорядкований Божим Духом, а в людській історії здійснюється незбагнений Божий Промисел. Можливим аргументом на користь цієї позиції може бути історія держави і права в різні періоди історії. В стародавніх державах Азії, Африки, Америки теоретично і практично не існувало проблеми співвідношення держави і права. Система влади будувалася за принципом піраміди, де фараон, цар, імператор тощо був єдиним джерелом влади і права та верховним правителем, а інші – цілком безправними.

Єдиним виключенням із цього ряду, що є чітко документованим, розвинутим і унікальним за здобутками, є державно-правова система античності – Стародавньої Греції і Стародавнього Риму. Ці країни залишили європейцям у спадок зрілу державно-правову систему з урівноваженими взаєминами держави і права, культ людської особистості, її прав як громадянина, феномен демократії, демократичної держави тощо (про довершені зразки художньої культури, філософії, будівництва, побуту цієї цивілізації тут говорити буде зайвим). Серед десятка найбільш аргументованих гіпотез появи на історичній арені цього цивілізаційного державно-правового

⁴ Див. Райнгольд Циппеліус. Філософія права. Пер з нім. – Київ, 2000, С. 93.

унікуму з точки зору креаційної парадигми найбільш правильною є ідея Промислу Божого, завдяки якому ці дві етнічні спільності були наділені палезними морально-психологічними властивостями та іншими задатками для виконання певного покликання (призначення) в історії. Не випадково християнство як світова релігія яскраво вираженого особистісного спрямування утвердилося саме в Римській імперії – єдиній правовій державі стародавнього світу, де мільйони вільних людей мали статус вільних громадян і широкі права в державно-політичній і майновій сферах.

З другого боку, Фома Аквінський у центр розумної природи світу поставив ідею виключної доцільності світу і всього, що є в ньому, і це єдина доцільність, що існує завдяки світлу природного розуму – основи світового порядку, створеного Богом. Воля Його, організовуючи світ, проявляється і в природному праві. Вона відкривається, по-перше, як природне право в природному ладі речей, наприклад, у стосунках між чоловіком та жінкою, зорієнтованих на збереження нащадків, а також в обов'язках батьків щодо дітей. По-друге, Божя воля дає про себе знати через Одкровення. Виведене з Божої волі право відрізняється від людського позитивного права, яке виникло шляхом угод чи постанов⁵. Держава, як і право, закорінена в природі людини, а оскільки Творцем природи є Бог, то держава походить від Бога. Власними силами людина не може розвинути до цілковитої богоподібності, задатки до якої вона має від Бога. Для реалізації цих задатків потрібна держава як орган найвищого порядку і спільного блага⁶. Тут як елемент креаційної парадигми діє принцип доцільності світу.

На відміну від головної ідеї християнства – богоуподібнення людини, смисл язичництва – людиноуподібнення богів і, відповідно, – уподібнення небесної влади і небесної ієрархії до змісту і форми земної держави. Це і є джерелом людського ідолопоклонства у вигляді культу держави, культу царя, імператора. Смисл і цінності християнства в політичній сфері вищі: прагнення до відповідності земного правопорядку небесному є головним змістом християнської держави⁷. Це головне призначення держави відо-

⁵ Там же. – С. 95.

⁶ Див. Йозеф Кардинал Гьофнер. Християнське суспільне вчення. – С. 231.

⁷ Див. Папаян Р.А. Християнские корни современного права – Москва, 2002. – С. 189.

бражене в молитві Господній: “Хай прийде Твоє Царство, Нехай буде воля Твоя як на небі, так і на землі”.

Отже, креаційний підхід стверджує, що проблема права у його співвідношенні з державою – це проблема людини, прав людини як засобу реалізації покликання людини до богоуподібнення. В матеріалістичній парадигмі, яка відкидає ідею духовності, трансцендентного Бога, вищого смислу життя питання істинної взаємодії держави і права не може бути не тільки вирішене, а й поставлене. В історії держави і права зовсім на іншому якісному рівні здійснювалася взаємодія держави і права лише у стародавньому Ізраїлі, а відтак, ще по-іншому в християнських державах Західної Європи й Америки. В останньому випадку реалізація тенденції розвитку особистості на християнській світоглядній основі є продовженням античної особистісної лінії, що була успішно успадкована правом західноєвропейських країн кінця XI – XIII ст. через реценцію римського права.

Мова йде про унікальний феномен в історії держави і права – правову державу, яка вперше в світі на основі християнства виникла у лоні Європейської християнської цивілізації де-факто без всякої наперед розробленої спеціальної теорії. Саме в християнстві, знову ж таки, вперше була закладена ідея духовної свободи людини як морально-самостійної особистості, яка є автономною щодо держави за принципом: „Тож віддайте кесарева – кесарю, а Богові – Боже”, а також ідея послідовного шляху людини до уподібнення триєдиному Богу через самообмеження, самоочищення і самовдосконалення з Божою допомогою. І така особистість, і людська спільнота спромоглися сформуватися в суперечливих духовних і державно-правових умовах Європейського середньовіччя, і навіть усвідомити свою Богоподібну суть. Пізніше почалося філософське і правове осмислення практичної реалізації прецедентів обмеження законом абсолютної влади короля, фактів прийняття біллів про права людини щодо держави, конституцій Сполучених Штатів Америки 1787 р. і Франції 1793 р. тощо.

Саме інститут правової держави (або концепція „панування права”) є задовільним і єдино можливим юридичним рішенням проблеми стосунків держави і права, яка концептуально може бути розв’язана лише в рамках креаціоністської парадигми. Цю

тезу слід аргументувати логікою реалізації ідеї прав людини, самої людської особистості в контексті історичності християнства як світогляду і християнської церкви як організації в усій розмаїтості і суперечливості цього процесу. Адже сама по собі правильна онтологічна і етична розв’язка проблеми, так би мовити, в теорії ще не є достатньою умовою для її реального втілення, потрібне формування суб’єкта для її усвідомлення і реалізації.

Як свідчить історія християнства, для церкви, теології і філософії справжньою проблемою, каменем спотикання є пізнання, осмислення і практичне втілення істини Одкровення в контексті конкретної ситуації, часу, місця і актуальних завдань людини і народу, що мають бути розв’язані. І тут, крім молитви, іншого шляху, ніж пильне вивчення реального історичного досвіду народів, церкви, держави і права, не існує.

Що стосується проблеми стосунків держави і права, то Отці церкви, християнські вчені-теологи спеціально це питання не досліджували, оскільки центральна проблема – практичне втілення прав і свобод людини і народу – на цей час ще не визріла. Людина ще не усвідомлювала своєї самостійності і цінності, вона була міцно впаяна в станову структуру середньовічного суспільства, була рабом цього світу, і її вірування в основному зводилося до дотримання норм культу і обряду. В соціально-політичній сфері Середніх віків головною проблемою було визначення статусу католицької церкви і її взаємин із державою, зокрема, розмежування церковної і державної юрисдикцій.

Католицька церква протягом XI-XII століть із метою звільнитися від домінування світської влади створила новий, оригінальний політико-правовий порядок – дуалізм духовної і світської влади. Вперше у світовій політичній практиці християнська церква позбавила державу духовної влади, а монарха – титулу „християннійшого” представника Бога на землі⁸. Особливо цікаво те, що цей устрій був легальним, здійснювався на основі права і через право. І тому ніби побічним, а насправді – головним смисловим, об’єктивним результатом цього стало створення умов для звіль-

⁸ Див. Гарольд Дж. Берман. Западная традиция права: эпоха формирования/Пер. з англ. – 2-е вид. – Москва, 1998, стор. 10 й ін. Список використаної літератури до ст.. “Проблеми співвідношення....

нення особистості від державного уярмлення і формування на цій духовній, політичній і правовій основі замість станового суспільства – єдиного народу.

Проблема зв'язку держави і права не є самоціллю. Вперше в Новий час вона виникає, коли формується предмет цього зв'язку: інститут прав людини. Без нього ця проблема не має сенсу.

Інститут прав людини сьогодні перебуває на вістрі боротьби різних світоглядів і практичної політики, і перше, що треба відзначити в контексті креаційної парадигми: невід'ємні права людини нерозривно пов'язані з призначенням людини у Біблійній картині світу і принципами світобудови, з атрибутами Бога і проявами Святого Духу. „Тож сказав Бог: Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу” (Бут. 1:26). Тому виникнення правової держави і громадянського суспільства стало реальним лише через те, що завдяки їм змогла реалізуватися ідея гідності людини як Божого образу і подоби наскільки це можливо в умовах нового часу.

Вже із Середньовіччя Європейська цивілізація вийшла зі сформованою особистістю та з новим типом соціальної спільності людей. Залишилася проблема, в якому напрямку піде їх розвиток. З певних причин сталося так, що правова держава у Євроатлантичній цивілізації почала складатися в умовах зміни світоглядної орієнтації християнського суспільства і наростаючої секуляризації, які істотно вплинули на визначення змісту прав і свобод людини та на функції і цілі правової держави.

Сьогоднішні проблеми формування і функціонування правової держави, змісту і спрямованості прав людини і демократії в Україні і в світі обумовлюються вищезазваним зміненням вектором цього процесу і викликаними цією зміною наслідками. Завдання полягає в тому, щоб дослідити і переосмислити ці процеси з точки зору креаційної парадигми природи людини і людських спільнот та їх покликання в історії.